

Παρουσίαση και ανασκόπηση της συνέντευξης ενηλίκων για τον δεσμό

Β. Σπυριδωνίδης, Σ. Μπαχαράκη, Μ. Γεωργιάδης

Ψυχιατρικό Τμήμα Ενηλίκων, Γενικό Νοσοκομείο «Γ. Παπανικολάου» Θεσσαλονίκης

Ψυχιατρική 2003, 14:210-226

Περιγράφεται με συντομία η θεωρία του δεσμού και παρουσιάζονται, για πρώτη φορά στα ελληνικά, η δομή, το περιεχόμενο και οι ψυχομετρικές ιδιότητες της Συνέντευξης Ενηλίκων για τον Δεσμό (ΣΕΔ). Η ΣΕΔ αποτελεί μια ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία αναπτύχθηκε στα πλαίσια της θεωρίας του Bowlby για τον δεσμό, αποσκοπώντας στον διαχωρισμό των ατόμων που αναπτύσσουν διαφορετικούς τύπους οργάνωσης δεσμού. Η χρήση της ΣΕΔ ως εργαλείου κλινικής έρευνας διερευνά τις νοητικές και ψυχικές αναπαραστάσεις ενηλίκων ατόμων σε σχέση με τον δεσμό, όπως αυτές φανερώνονται στον λόγο κατά τη συζήτηση των εμπειριών της παιδικής ηλικίας. Στόχοι του παρόντος άρθρου είναι η παρουσίαση και πρώτη απόδοση της δομής της ΣΕΔ στα ελληνικά, ώστε να αποτελέσει εργαλείο διαγνωστικής πράξης, ερευνητικού και θεραπευτικού σχεδιασμού από ειδικούς της ψυχικής υγείας.

Λέξεις ευρετηρίου: *συνέντευξη ενηλίκων για τον δεσμό, φιγούρα δεσμού, πρότυπα διεργασίας, παρούσα ψυχική οργάνωση, σύστημα ταξινόμησης τύπων δεσμού.*

Εισαγωγή - Ανασκόπηση της θεωρίας του δεσμού

Η εξέλιξη της θεωρίας του δεσμού (attachment theory) θα μπορούσε να χωριστεί είτε χρονικά είτε θεματικά σε τρεις περιόδους, με κάθε περίοδο να έχει τα δικά της διακριτά χαρακτηριστικά.¹ Έτσι, κατά την πρώτη περίοδο, περίοδος δεκαετιών '50 με '70, αναπτύσσεται η θεωρία του δεσμού από τον ψυχίατρο John Bowlby, ενώ κατά τη δεύτερη περίοδο, δεκαετία '70-'80, δημιουργείται η πειραματική "συνθήκη με τον ξένο" από τους Ainsworth και συν.,² που αρχικά διατύπωσαν τρεις κατηγορίες βρεφικού δεσμού. Κατά την τρίτη περίοδο, κατασκευάζεται η ΣΕΔ με στόχο να διερευνήσει την οργάνωση του δεσμού στον ενήλικο. Στην τελευταία αυτή περίοδο, συντελείται η μετάβαση από τη μελέτη της συμπεριφοράς του βρέφους στη μελέτη του ενήλικου με τη διατύπωση και ταξινόμηση των προτύπων διεργασίας και τύπου του ενήλικου δεσμού. Επιπροσθέτως, καθίσταται δυνατή η αναζήτηση των σχέσεων μεταξύ του βρεφικού δεσμού και της συμπεριφοράς προς το βρέφος της φιγούρας δεσμού. Με τον όρο *φιγούρα δεσμού* νοείται οποιοδήποτε άτομο, συνήθως βιολογικά συγγενές, απέναντι στο οποίο το βρέφος εκδηλώνει συμπεριφορά δεσμού.

Η πρώτη περίοδος ανάπτυξης της θεωρίας του δεσμού χαρακτηρίζεται από την παρουσία του ψυχιάτρου-ψυχαναλυτή Bowlby,^{3,4} ο οποίος προχωρεί πέρα από τις ερμηνείες της ψυχαναλυτικής θεωρίας και των υπολοίπων Θεωριών της εποχής του,⁵ για να εξηγήσει την ανάπτυξη της σχέσης ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί, και στρέφεται στη δαρβινική θεωρία, στην εξελικτική βιολογία και ψυχολογία, στη θεωρία για τον έλεγχο των συστημάτων και στις ηθολογικές μελέτες.^{3,6} Για πρώτη φορά παρουσιάζει τη βασική του θεωρία το 1958,³ ενώ αργότερα εκθέτει αναλυτικότερα τις θεωρητικές αρχές στην τριλογία του "Δεσμός και απώλεια",^{3,6,7} υποστηρίζοντας πώς ο δεσμός βρέφους - μητέρας είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης πολλών συμπεριφορικών συστημάτων. Τέτοια συστήματα αναφέρονται τόσο στο άτομο (συμπεριφορικά σύστημα: δεσμού-προσκόλλησης, φόβου, εξερεύνησης) όσο και στη φιγούρα δεσμού (σύστημα φροντίδας) και έχουν ως προβλεπόμενο αποτέλεσμα τη διατήρηση της εγγύτητας του βρέφους προς τη μητέρα. Τα συμπεριφορικά αυτά συστήματα είναι εγγενή και καθολικά, απαντώνται δηλαδή σε όλο το ανθρωπινό είδος, αλλά και σε ζωικά είδη, ενώ τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους θεωρείται ότι αναπτύσσονται στο βρέφος ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του με το περιβάλλον και ειδικότερα της αλληλεπίδρασής του με τη φιγούρα δεσμού.⁴ Σύμφωνα με τον Bowlby, η βιολογική αξία των συστημάτων συμπεριφοράς, αξία ισότιμη με αυτές της θρέψης και της αναπαραγωγής, είναι να καθοδηγεί το βρέφος στην εξερεύνηση του περιβάλλοντός του και να ελέγχει συνεχώς τη δυνατότητα πρόσβασής του προς τη φιγούρα δεσμού ή να καταφεύγει σε αυτήν για περισσότερη ασφάλεια, όταν αντιλαμβάνεται κίνδυνο. Έτσι, μετά τη δημιουργία του δεσμού, το βρέφος χρησιμοποιεί τη φιγούρα δεσμού από τη μία ως "ασφαλή βάση" για να αρχίσει την εξερεύνηση του περιβάλλοντος και από την άλλη ως "ασφαλές καταφύγιο", στο οποίο μπορεί να επιστρέφει.⁸ Με αυτή την έννοια, η δημιουργία δεσμού ανάμεσα στο βρέφος και τη μητέρα θέτει τις βάσεις για τη μετέπειτα

κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού.⁴ Ο δεσμός ως συμπεριφορά είναι παρών από την ηλικία των 6 μηνών, ενώ μεταξύ 9 και 18 μηνών τα συμπεριφορικά συστήματα που απαρτίζουν τον δεσμό ολοκληρώνονται σε πιο περίπλοκα "συστήματα διόρθωσης στόχου", όρος που σημαίνει ότι αυτά τα συστήματα είναι αλληλεμπλεκόμενα, συμπληρωματικά και με σύνθετη δομή. Η ενεργοποίηση και απενεργοποίηση των συμπεριφορικών συστημάτων γίνεται ανάλογα με τα σήματα που δέχεται ο οργανισμός από το περιβάλλον, με στόχο τη διατήρηση της ομοιόστασης στο σύστημα του δεσμού.^{4,8}

Η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται από την παρουσία της Mary Ainsworth, η οποία θέτει ως υπόθεση πως τα φαινόμενα συμπεριφοράς δεσμού είναι δυνατόν να παρατηρηθούν.⁹ Για να εξετάσει λοιπόν τις συμπεριφορές δεσμού του βρέφους με ένα σύστημα κωδικοποίησης και ταξινόμησης, κατασκευάζει την ειδική δοκιμασία της "συνθήκης με τον ξένο".² Η "συνθήκη με τον ξένο" είναι μια πειραματική συνθήκη, αποτελούμενη από δύο σύντομους αποχωρισμούς και δύο επανασυνδέσεις του βρέφους (12 έως 18 μηνών) με τη φιγούρα δεσμού. Μετά από παρατήρηση και έρευνα, οι Ainsworth και συν.¹⁰ καταλήγουν στη διατύπωση τριών προτύπων δεσμού, τριών δηλαδή οργανωμένων στρατηγικών που επιτρέπουν στο παιδί να διατηρεί την πρόσβαση στους γονείς. Τα τρία πρότυπα δεσμού είναι (1) ο *ασφαλής δεσμός (B)*, (2) ο *ανασφαλής δεσμός τύπου αμφιθυμίας (C)*, και (3) ο *ανασφαλής δεσμός τύπου αποφυγής (A)*. Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται συνοπτικά τα βασικά χαρακτηριστικά τους, ενώ περιγράφονται αναλυτικότερα στην ενότητα για το σύστημα ταξινόμησης του δεσμού. Ουσιαστικά, οι Ainsworth και συν. ενδιαφέρονταν να εκτιμήσουν τον τρόπο, με τον οποίο η κατηγοριοποίηση της σχέσης μητέρας-βρέφους στους τρεις τύπους δεσμού συνδέεται με την ποιότητα της σχέσης τους κατά τον πρώτο χρόνο της κοινής τους ζωής. Ο πυρήνας των ευρημάτων της πολύχρονης μελέτης τους είναι πώς η ικανότητα της μητέρας να ανταποκρίνεται με ευαισθησία στα σήματα του βρέφους αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη δημιουργία ασφαλούς δεσμού μεταξύ μητέρας-βρέφους. Με τον όρο "μητέρα" νοείται το πλησιέστερο άτομο φιγούρα δεσμού που έχει αναλάβει την κύρια φροντίδα του βρέφους. Το περιβάλλον, δηλαδή η συμπεριφορά της φιγούρας δεσμού, μπορεί είτε να ανταποκρίνεται με συνέπεια στα σήματα του βρέφους (ανάπτυξη ασφαλούς δεσμού είτε με ασυνέπεια (ανάπτυξη ανασφαλούς δεσμού τύπου αμφιθυμίας) ή, αλλιώς, να μην ανταποκρίνεται με συνέπεια στα σήματα του βρέφους (ανάπτυξη ανασφαλούς δεσμού τύπου αποφυγής).¹¹ Ουσιαστικά, οι τρεις αυτές κατηγορίες αποτελούν τρεις διακριτούς τρόπους-στρατηγικές, με τους οποίους το άτομο προσπαθεί να διατηρήσει τον δεσμό με τη φιγούρα δεσμού, αποτελούν δηλαδή μοντέλα προσαρμογής που δομούνται μέσα από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον του.

Έναν τέταρτο τύπο δεσμού, τον *αποδιοργανωμένο (D)*, προσέθεσαν οι Main και Salomon¹² - στηριζόμενοι στην εκ νέου παρατήρηση βιντεοσκοπημένων "συνθηκών με τον ξένο", που είχαν αρχικά χαρακτηριστεί ως μη ταξινομήσιμες. Ο τέταρτος τύπος περιγράφει τα βρέφη που επιδεικνύουν συμπεριφορές ανώμαλες, αντιφατικές ή αλληλοσυγκρουόμενες, είτε ενόσω η μητέρα είναι παρούσα είτε κατά την επανασύνδεσή τους με τη μητέρα. Σε αντίθεση με τις τρεις πρώτες κατηγορίες δεσμού, ο τέταρτος τύπος χαρακτηρίζεται από την απουσία χρήσης (ή αποτυχημένης χρήσης) από το βρέφος συγκεκριμένης στρατηγικής, στην προσπάθειά του να διατηρήσει τον δεσμό με τη μητέρα.¹²

Σημείο αναφοράς της τρίτης περιόδου αποτελεί η δημοσίευση του άρθρου των Main, Kaplan και Cassidy,¹³ όπου για πρώτη φορά εισάγεται η ΣΕΔ ως δοκιμασία διερευνησεως της "παρούσης ψυχικής οργανώσεως" του ενήλικου σε σχέση με τον δεσμό. Ο όρος ψυχική οργάνωση αναφέρεται στη διανοητική, συναισθηματική και ψυχική κατάσταση του υποκειμένου, περιλαμβάνοντας γνωστικά, συναισθηματικά στοιχεία, καθώς και όσα σχετίζονται με τα κίνητρα του ατόμου. Ένα από τα ευρήματα των Main, Kaplan και Cassidy είναι ότι στοιχεία της συμπεριφοράς δεσμού του βρέφους συσχετίζονται με στοιχεία της ψυχικής οργάνωσης της μητέρας, σε σχέση με τον δεσμό που είχε αναπτύξει με τους δικούς της γονείς κατά την παιδική της ηλικία. Η στροφή της διερεύνησης των Main, Kaplan και Cassidy στο νοητικό-αναπαραστατικό επίπεδο, συμβαδίζει με τις ιδέες του Bowlby.⁴ Ο Bowlby υποστηρίζει πώς το παιδί δημιουργεί σταδιακά το δικό του εσωτερικό κόσμο μέσα από την αλληλεπίδραση με τη φιγούρα δεσμού και πώς κατασκευάζει εσωτερικευμένα πρότυπα διεργασίας ή αναπαραστατικά πρότυπα σχετικά με το πώς αναμένει να συμπεριφερθούν ο εαυτός του, ο φυσικός κόσμος, η μητέρα του και τα άλλα σημαντικά πρόσωπα γύρω του, αλλά και πώς περιμένει να αλληλεπιδράσει καθένα από τα παραπάνω με όλα τα άλλα. Αποτέλεσμα του σχηματισμού των εσωτερικών αναπαραστάσεων από το παιδί είναι η ανάπτυξη προτύπων ή στρατηγικών δεσμού, που, όταν εγκαθιδρυθούν, γίνονται μέρος της ψυχικής δομής και οργανώνουν τη συμπεριφορά δημιουργώντας κανόνες, συνειδητούς και μη, τους οποίους το παιδί χρησιμοποιεί στην αξιολόγηση και επεξεργασία πληροφοριών σχετικών με τον δεσμό.^{6,13,14} Τα εσωτερικευμένα αυτά πρότυπα διεργασίας δεν είναι στατικές εικόνες, αλλά εύκαμπτες και προσαρμόσιμες αναπαραστάσεις,¹⁵ που περιέχουν τόσο γνωστικά όσο και συναισθηματικά στοιχεία^{4,14} και επιτρέπουν την επιτυχημένη πλοήγηση του ατόμου στο περιβάλλον. Οι Main και συν.¹³ υποστήριξαν ότι τα εσωτερικευμένα πρότυπα διεργασίας επηρεάζουν τα συναισθήματα, την προσοχή, τη μνήμη και τη γνωσιακή δομή του ατόμου¹⁶ και έχουν πεπερασμένο αριθμό.^{13,17} Ο βαθμός στον οποίο εγγενείς παράγοντες, όπως η ιδιοσυγκρασία, επηρεάζουν τη δημιουργία των προτύπων αυτών, δεν έχει διερευνηθεί πλήρως.^{18,19}

Η Συνέντευξη Ενηλίκων για τον Δεσμό: βασικά σημεία, παρουσίαση και ανάλυση

Η Συνέντευξη Ενηλίκων για τον Δεσμό (ΣΕΔ) δημιουργήθηκε από τις Carol George, Nancy Kaplan και Mary Main,²⁰ για να διερευνηθεί τη σύνδεση μεταξύ του δεσμού που αναπτύσσεται στη βρεφική ηλικία του ατόμου και του αφηγηματικού του συλ κατά τη μετέπειτα ενήλικη ζωή του.¹¹ Η συνέντευξη έχει στόχο να "εξαφνιάσει το υποσυνείδητο" του υποκειμένου, ώστε να το αποκαλύψει²⁰ μέσω των επαναλαμβανόμενων ερωτήσεων του εξεταστή σχετικά με τις αναμνήσεις και αξιολογήσεις των εμπειριών του υποκειμένου. Για τον σκοπό αυτόν, ο εξεταστής χρησιμοποιεί ερωτήσεις που αφορούν, από τη μια τη γενική αξιολόγηση των εμπειριών του ατόμου και από την άλλη τη διήγηση συγκεκριμένων βιογραφικών επεισοδίων της παιδικής του ηλικίας.²¹ Συγκεκριμένα, ο εξεταστής κατευθύνει την προσοχή του υποκειμένου σε θέματα σχετικά με τον δεσμό με άτομα που λειτουργούν ως φιγούρες δεσμού στην παιδική του ηλικία, ώστε να φανεί η δυνατότητά του να εκθέτει μνήμες που αφορούν

σκέψεις και συναισθήματα σχετιζόμενα με τον δεσμό, διερευνώντας π.χ. τις αντιδράσεις και τη συναισθηματική κατάσταση του υποκειμένου σε καταστάσεις, στις οποίες ως παιδί ήταν αναστατωμένο, συναισθηματικά ευάλωτο ή βίωνε σωματικό πόνο.

Ανάπτυξη των εσωτερικευμένων προτύπων διεργασίας για τον δεσμό

Τα εσωτερικευμένα πρότυπα διεργασίας, υπό το πρίσμα της θεωρίας του δεσμού, περιγράφονται και ως διεργασίες ρύθμισης της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων. Αναδύονται μέσα από βιολογικά προδιατεθειμένα συστήματα συμπεριφοράς και εκφράσεις τους, τα οποία αποκτούν συγκεκριμένη οργάνωση. Το νόημα, με το οποίο εμπλουτίζεται η οργάνωση τέτοιων συστημάτων συμπεριφοράς προέρχεται από τις πρώιμες εμπειρίες του βρέφους με τη φιγούρα δεσμού.⁸

Η ανάπτυξη των προτύπων διεργασίας στον δεσμό, σύμφωνα με τη θεωρία του δεσμού, υφίσταται συνεχή αλλά και σταθερή δυνατότητα αλλαγής και προσαρμογής υπό την επίδραση σημαντικών γεγονότων· όμως, η πιθανότητα τέτοιων αλλαγών μειώνεται με την ηλικία.²² Όμως, τι σηματοδοτεί τη μετάβαση από τον "μηχανισμό στο νόημα", δηλαδή από τη συμπεριφορά του δεσμού στην αναπαράσταση του δεσμού;¹⁴ Δεν είναι μέχρι τώρα σαφές πώς αυτό γίνεται, πώς δηλαδή τα άτομα οργανώνουν τον πρώιμο προαγλωσσικό δεσμό και τις εμπειρίες εξερεύνησης σε ενιαίο σύνολο προτύπων διεργασίας.²³ Σύμφωνα με τον Bowlby,^{4,6,8} τα εσωτερικευμένα πρότυπα διεργασίας δεν διέπονται από συνεχή ή διαρκή αλλαγή, επειδή δομούνται μέσα από μια διαδικασία αφομοίωσης, κατά την οποία οι προσδοκίες του ατόμου ρυθμίζονται από τις αναπαραστάσεις των προηγούμενων αλληλεπιδράσεων του, διαμορφώνοντας την αντίληψή του για το μέλλον σε σχέση με τις φιγούρες δεσμού.¹⁴ Η μόνη αλλαγή (θετική ή αρνητική) που συντελείται στα πρότυπα διεργασίας και αναπτύσσει το άτομο, κατά τον Bowlby, συντελείται από την ποιοτική αλλαγή στη συμπεριφορά της φιγούρας δεσμού ή από αλλαγές του περιβάλλοντος γενικότερα. Συγκεκριμένα, θετική αλλαγή από ένα πρότυπο ανασφάλειας σε πρότυπο ασφάλειας μπορεί να παρατηρηθεί, καθώς π.χ. βελτιώνονται κάποιοι παράγοντες που είχαν προηγουμένως αρνητική επίδραση στη φιγούρα δεσμού. Αυτοί μπορεί να είναι εξωτερικοί, όπως βελτίωση των συνθηκών ζωής ή παρουσία υποστηρικτικού συζύγου, ή εσωτερικοί, όπως η θεραπευτική βελτίωση της ψυχικής υγείας της φιγούρας δεσμού. Αρνητική αλλαγή, από ασφαλές σε ανασφαλές πρότυπο, μπορεί επίσης να συμβεί υπό την επίδραση στρεσογόνων παραγόντων, όπως ξαφνική ανεργία, διαζύγιο, απώλεια κοινωνικής υποστήριξης.¹⁴ Έτσι, η πρώιμη ταξινόμηση του δεσμού μπορεί να αλλάξει με την αλλαγή της μητρικής συμπεριφοράς, ενώ το διαζύγιο επηρεάζει την ταξινόμηση των εφήβων στις κατηγορίες δεσμού.²⁴ Σε άλλες μελέτες, αρνητικά γεγονότα ζωής στις μητέρες των υποκειμένων,²⁵ όπως διαζύγιο, χρήση ουσιών,²⁶ ασθένεια, θάνατος ή ύπαρξη ψυχικής διαταραχής,²⁷ βρέθηκε να επηρεάζουν την ταξινόμηση αυτών των ατόμων στις κατηγορίες ενήλικου δεσμού. Οι προαναφερθείσες μελέτες εστιάζουν στο πώς αρνητικά γεγονότα συμβάλλουν στην αλλαγή των προτύπων διεργασίας, δηλαδή σε πρότυπα δεσμού λιγότερο ασφαλή, αλλά και στη διατήρηση ανασφαλών προτύπων δεσμού.

Παρ' όλα αυτά, η μεταβολή από ανασφαλές σε ασφαλές πρότυπο δεσμού είναι δυναμικά πιθανόν να συμβεί. Η ταξινόμηση π.χ. ενός υποκειμένου με τραυματικά γεγονότα παιδικής ηλικίας στην κατηγορία του ασφαλούς/αυτόνομου προτύπου ενήλικου δεσμού γίνεται, εφόσον το υποκείμενο είναι σε θέση να περιγράψει γεγονότα, συναισθήματα και σκέψεις από εκείνη την ηλικία με τρόπο συνεκτικό, όπως επίσης να αξιολογεί θετικά στην ανάπτυξή του τη σημασία που είχαν οι σχέσεις του με τους άλλους. Τέτοιοι ενήλικοι ανήκουν στην κατηγορία του ασφαλούς/αυτόνομου δεσμού όμως, ως υποκείμενα εντάσσονται στην υποκατηγορία F1a, δηλαδή των ατόμων που έχουν κερδίσει την ασφάλειά τους (earned secure).²⁸

Δομή της συνέντευξης

Η ΣΕΔ αποτελεί ημιδομημένη συνέντευξη, περίπου ωριαίας διάρκειας,²⁰ που εστιάζεται αποκλειστικά στο θέμα του δεσμού, δηλαδή στη σχέση του υποκειμένου με τη μητέρα και τον πατέρα του - ή με άλλα πρόσωπα φροντίδας κατά τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας. Η συνέντευξη μαγνητοφωνείται ολόκληρη και μεταφέρεται αυτολεξεί η λεκτική αλληλεπίδραση μεταξύ του εξεταστή και του υποκειμένου, ενώ κάθε άλλο στοιχείο αναφερόμενο στην προσωδία, τον επιτονισμό ή τη μη λεκτική συμπεριφορά παραλείπεται. Τον βασικό κορμό της συνέντευξης αποτελούν 15 ερωτήσεις (Πίνακας 1), ενώ όταν χορηγείται σε ειδικούς πληθυσμούς, όπως μέλλουσες μητέρες⁹ ή εφήβους,³⁰ προστίθενται τρεις ακόμη ερωτήσεις. Τέτοιες ερωτήσεις αναφέρονται, πρώτον, στην αναπαράσταση που έχει το υποκείμενο για τον αποχωρισμό από το υποτιθέμενα μελλοντικό του παιδί δεύτερον, στην αναφορά τριών επιθυμιών που θέλει να εκπληρώσει για το μελλοντικό τους παιδί και, τρίτον, στην αυτο-αξιολόγηση του ίδιου του υποκειμένου, για τον τρόπο με τον οποίο έχει ανατραφεί, με αναφορά στην αντίστοιχη επιθυμία του για ανατροφή του δικού του φανταστικού παιδιού.

Η συνέντευξη αρχίζει, ζητώντας από το υποκείμενο να περιγράψει γενικά τη σχέση με τους γονείς του κατά την παιδική ηλικία και, επιπλέον, να παραθέσει πέντε επίθετα που θα αντιπροσώπευαν καλύτερα τη σχέση με κάθε γονέα χωριστά (πρώτα όμως για τη μητέρα), ενώ στη συνέχεια καλείται να διηγηθεί συγκεκριμένες μνήμες επεισοδίων που σχετίζονται με τα επίθετα αυτά. Επεξηγηματικά, οι "μνήμες επεισοδιακού περιεχομένου", που σχετίζονται με τη μνήμη επεισοδίων ή με διαδικαστική μακρόχρονη μνήμη ή μνήμη εικόνων, αναφέρονται στην εικονογράφηση της σχέσης του δεσμού. Χαρακτηριστικό, είναι ότι σε έναν ανασφαλές δεσμό οι μνήμες επεισοδιακού περιεχομένου δεν ταυτίζονται με τις εσωτερικευμένες μνήμες των εννοιών σημασιολογικού περιεχομένου, που επεξηγούν δηλαδή την επιλογή των συγκεκριμένων επιθέτων.^{31,32}

Η συνέντευξη συνεχίζεται με τη διερεύνηση των αντιδράσεων του υποκειμένου σε συνθήκες συναισθηματικής αναστάτωσης, π.χ. όταν το υποκείμενο ήταν θυμωμένο ή θλιμμένο, όταν είχε χτυπήσει ή ήταν άρρωστο, καθώς και των αντιδράσεων των γονέων του. Στη συνέχεια, το υποκείμενο ερωτάται για τυχόν συγκεκριμένους αποχωρισμούς που ξεχωρίζουν στη μνήμη του, πιθανές εμπειρίες απόρριψης, απειλές σχετιζόμενες με πειθαρχία ή εμπειρίες κακοποίησης. Αμέσως μετά, οι ερωτήσεις κατευθύνονται στην αξιολόγηση της επίδρασης που είχαν οι εμπειρίες αυτές στην προσωπικότητα του ίδιου ως ενήλικος, εάν κάποιες εμπειρίες επέδρασαν στην ανάπτυξή του (κοινωνική,

συναισθηματική) και γιατί πιστεύει ότι οι γονείς του συμπεριφέρθηκαν με αυτό τον τρόπο. Ένα από τα σημαντικά στοιχεία της συνέντευξης αφορά την απώλεια (θάνατος) σημαντικών για το υποκείμενο προσώπων. Κάθε αναφορά σε απώλεια γίνεται αντικείμενο διερεύνησης με μια σει-

Πίνακας 1. Παράθεση της θεματικής των ερωτήσεων της ΣΕΔ.

Σύντομη παρουσίαση του πρωτοκόλλου της ΣΕΔ (ελληνική προσαρμογή του πρωτοκόλλου των George, Kaplan και Main, 1996). Για εκτενέστερη ανάλυση της θεματικής των ερωτήσεων, βλ. κείμενο.

1. Βοήθησέ με να καταλάβω την οικογενειακή σου κατάσταση, όταν ήσουν μικρός. Πού μένατε, τι δουλειά έκαναν οι γονείς σου, υπήρχαν παππούδες, υπήρχαν άλλα μέλη της οικογένειας
2. Περίγραφέ μου τη σχέση σου με τους γονείς σου, ξεκινώντας από όσο πιο παλιά μπορείς να θυμηθείς.
3. Μπορείς να μου δώσεις πέντε επίθετα για να περιγράψεις τη σχέση σου με της μητέρα σου κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας; Θέλω να μου πεις γιατί διάλεξες αυτές τις λέξεις.
4. Μπορείς να μου δώσεις πέντε επίθετα για να περιγράψεις τη σχέση σου με τον πατέρα σου κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας; Θέλω πάλι να μου πεις γιατί διάλεξες αυτές τις λέξεις.
5. Με ποιόν από τους δύο γονείς ένιωθες πιο κοντά και γιατί;
6. Όταν ήσουν παιδί και ήσουν αναστατωμένος, τι έκανες; Μπορείς να θυμηθείς συγκεκριμένα περιστατικά, όταν ήσουν συναισθηματικά αναστατωμένος, χτυπούσες, ήσουν άρρωστος; Πώς αντιδρούσαν οι γονείς σου;
7. Μπορείς να μου περιγράψεις τον πρώτο αποχωρισμό από τους γονείς σου;
8. Ένιωσες ποτέ ότι οι γονείς σου σε απορρίπτουν; Τι έκανες εσύ; Νομίζεις ότι εκείνοι το καταλάβαιναν;
9. Σε απείλησαν ποτέ οι γονείς σου για πειθαρχία ή αστειευόμενοι;
10. Πώς νομίζεις ότι οι πρώιμες αυτές εμπειρίες έχουν επηρεάσει την προσωπικότητά σου; Υπάρχουν πλευρές των εμπειριών αυτών που σου έχουν προκαλέσει δυσκολίες;
11. Γιατί νομίζεις ότι οι γονείς σου συμπεριφέρονταν με αυτό τον τρόπο;
12. Υπήρχαν άλλοι ενήλικοι, με τους οποίους ένιωθες κοντά όταν ήσουν παιδί;
13. Είχες την εμπειρία της απώλειας γονέως, είτε στην παιδική ηλικία ή αργότερα;
14. Υπήρξαν αλλαγές στη σχέση με τους γονείς σου, καθώς μεγάλωνες και γινόσουν ενήλικος;
15. Πώς είναι τώρα η σχέση σου με τους γονείς σου;
16. Πώς θα αντιδρούσες, αν αποχωριζόσουν το παιδί σου (ή το φανταστικό παιδί, αν δεν έχει παιδί);
17. Ανάφερε τρεις επιθυμίες που θα ήθελες να εκπληρωθούν για το παιδί σου (ή το φανταστικό παιδί).
18. Τι έχεις μάθει από τον τρόπο που σε μεγάλωσαν οι γονείς σου; Τι θα ήθελες να μάθει από σένα το παιδί σου;

Σημείωση: Η συνέντευξη δεν μπορεί να διενεργηθεί με τη χρήση των παραπάνω ερωτήσεων, καθώς αυτές αφ' ενός δεν είναι ολοκληρωμένες, αφ' ετέρου δεν συνοδεύονται από τις υποερωτήσεις που είναι απαραίτητες. Για περισσότερα στοιχεία, απευθύνεστε στους συγγραφείς του άρθρου.

ρά ερωτήσεων, οι οποίες αφορούν τις συνθήκες θανάτου, την παρουσία του ερωτωμένου στην κηδεία, τα αισθήματά του κατά την περίοδο της απώλειας ή οποιαδήποτε αλλαγή στα αισθήματά του με την πάροδο του χρόνου, καθώς και την επίδραση που είχε η απώλεια στην προσωπικότητά του ως ενήλικος. Τέλος, το υποκείμενο ερωτάται για τη φύση της σχέσης με τους γονείς του κατά τον παρόντα χρόνο.

Συνθήκες χορήγησης της ΣΕΔ

Σχετικά με τον τόπο διεξαγωγής της συνέντευξης, προτείνεται η επιλογή ενός άνετα επιπλωμένου γραφείου, παρότι ορισμένες φορές και για ειδικούς λόγους η συνέντευξη μπορεί να διενεργηθεί και στον προσωπικό χώρο του υποκειμένου. Έχουν όμως αναφερθεί και συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν από απόσταση με τη χρήση τηλεφώνου.²⁵ Ο χρόνος της συνέντευξης αναφέρεται ότι κυμαίνεται περί τα 60 λεπτά,^{1,20} ενώ σπανιότερα φθάνει και τις δύο ώρες.²⁹ Αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης της συνέντευξης, ο εξεταστής πρέπει να φροντίσει η συζήτηση να διεξάγεται σε φυσική και φιλική ατμόσφαιρα, ώστε το υποκείμενο να μην αισθάνεται άβολα, καθώς μιλάει για πολύ προσωπικά ζητήματα. Για το λόγο αυτόν, αποφεύγεται η βιντεοσκόπηση της συζήτησης, καθίσταται όμως απαραίτητη η παρουσία του μαγνητοφώνου. Σε ό,τι αφορά τον εξεταστή, θα πρέπει να έχει υποστεί ο ίδιος/-ια τη δοκιμασία της συνέντευξης. Επίσης, να έχει αποκτήσει σχετική εμπειρία υποβάλλοντας στη δοκιμασία αρκετά υποκείμενα (π.χ. φίλους ή συναδέλφους), έχοντας μελετήσει καλά τις πιλοτικές αυτές συνεντεύξεις για τυχόν λάθη (ερωτήσεις που παραλείφθηκαν, ευκαιρίες για διευκρινίσεις, απαντήσεις των υποκειμένων που δεν ολοκληρώθηκαν εξαιτίας της απότομης διακοπής ή ερωτήσεις-σχόλια που κατευθύνουν το υποκείμενο). Ιδανικό για τον εξεταστή είναι να μην προκαταλαμβάνει κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, σε ποια κατηγορία οργάνωσης δεσμού πιθανόν να εντάσσεται το υποκείμενο ούτε να προσπαθεί να αξιολογήσει τη συνέντευξη την ίδια στιγμή που προσπαθεί να διατηρήσει μια καλή επικοινωνία με το υπό εξέταση υποκείμενο. Αντίθετα, ο εξεταστής κατά τη διάρκεια της συνέντευξης χρειάζεται να δείχνει ότι κατανοεί τη θέση του υποκειμένου και ότι συμπάσχει με εκείνο.²⁰

Ανάλυση της ομιλίας

Το σύστημα αξιολόγησης των συνεντεύξεων δημιουργήθηκε ταυτόχρονα με τη δομή της συνέντευξης, από τις Mary Main και Ruth Goldwyn.^{21,32} Σύμφωνα με αυτό, η αξιολόγηση του κειμένου της συνέντευξης, δηλαδή της ανάλυσης και αξιολόγησης της συνομιλίας ανάμεσα στο υποκείμενο και τον εξεταστή, στηρίζεται στο βασική "αρχή της συνεργασίας", η οποία αποτελείται από τέσσερα αξιώματα.³³ Τα αξιώματα αυτά είναι (α) της ποιότητας, δηλαδή το υποκείμενο να λέει αλήθεια και να έχει αποδείξεις γι' αυτά που διηγείται, (β) της ποσότητας, να είναι περιεκτικό και ταυτόχρονα να ολοκληρώνει, (γ) της σχετικότητας, οι απαντήσεις να είναι σχετικές με το θέμα των ερωτήσεων, και τέλος (δ) του τρόπου, δηλαδή ο τρόπος της ομιλίας να είναι σαφής και να έχει τάξη. Από τα τέσσερα αξιώματα, αυτό της ποιότητας εκλαμβάνεται ως το πιο σημαντικό.^{1,21,32}

Το σύστημα αξιολόγησης της συνέντευξης δεν στηρίζεται τόσο στο χαρακτήρα των γεγονότων, τα οποία αναδρομικά αφηγείται το άτομο, αλλά στη συνοχή, στη συνάφεια και στην αληθοφάνεια.^{21,32} Με άλλα λόγια, όχι στο περιεχόμενο της εμπειρίας, αλλά στη δομή και στον τρόπο με τον οποίο η εμπειρία γίνεται αντικείμενο αφήγησης.¹¹ Έτσι, δύο υποκείμενα μπορεί να έχουν ίδιες ή παρόμοιες παιδικές εμπειρίες σχετικές με τον δεσμό, αλλά μπορεί να διαφέρουν στον τρόπο, με τον οποίο αφηγούνται τις ιστορίες και επιπλέον στο βαθμό γλωσσικής συνοχής.³⁴ Η συνοχή της σκέψης παρατηρείται στον τρόπο, με τον οποίον το υποκείμενο παραμένει ενεργητικό σε όλη τη διάρκεια της συνέντευξης, στο αν τα μνημονικά επεισόδια που αναφέρει υποστηρίζουν τη συναισθηματική εκτίμηση του δεσμού που βίωσε, είτε χρησιμοποιώντας μεταγνωστικό έλεγχο της ίδιας της συνέντευξης που δίνει^{21,32} είτε ακόμα μιλάει για θέματα οδυνηρά ή με βαρύ συναισθηματικό φορτίο.

Κάθε συνέντευξη αξιολογείται με μια σειρά από εννεάβαθμες κλίμακες. Πέντε από τις κλίμακες αυτές αφορούν τις πιθανές παιδικές εμπειρίες του υποκειμένου σε σχέση με τον τρόπο που έχει ανατραφεί, αν ήταν δηλαδή με αγάπη (loving), με απόρριψη (rejection), με εμπλοκή/αντιστροφή ρόλων (involving/role reversal), με πίεση για επιτυχία (pressured to achieve) ή με παραμέληση (neglecting). Τρεις κλίμακες αφορούν τη νοητική στάση του υποκειμένου σε σχέση με τη φιγούρα δεσμού, συγκεκριμένα αυτή της εξιδανίκευσης (idealizing), θυμού (involving anger) και υποτίμησης (derogation). Οκτώ ακόμη κλίμακες αναφέρονται στην παρούσα νοητική στάση του υποκειμένου σε σχέση με τον δεσμό, όπως οι κλίμακες που εξετάζουν τη συνολική υποτίμηση του δεσμού, την επιμονή του υποκειμένου στην αδυναμία ανάκλησης αναμνήσεων (insistence on lack of recall), τη μετατραυματική απώλεια μνήμης (traumatic memory loss), τις μεταγνωστικές διεργασίες (metacognitive processes), την παθητικότητα διεργασιών σκέψης (passivity of thought processes), τον φόβο απώλειας (fear of loss), την ανεπίλυτη στάση απέναντι σε απώλεια (unresolved loss) και το ανεπίλυτο τραύμα (unresolved trauma). Δύο επίσης κλίμακες αξιολογούν τη γενική συνοχή του κειμένου (coherency of transcript) και τη νοητική συνοχή του υποκειμένου (coherency of mind).^{21,32}

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται και εναλλακτικοί τρόποι, με τους οποίους αναλύεται η ΣΕΔ. Αναφέρουμε ενδεικτικά τη μελέτη της Mary Dozier,³⁵ όπου η ανάλυση της ΣΕΔ δεν γίνεται με βάση το μεταγεγραμμένο κείμενο, αλλά απ' ευθείας από την ηχογραφημένη συνέντευξη, ενώ δεν χρησιμοποιείται το σύστημα αξιολόγησης των Main και Goldwyn^{21,32} (βλ. παρακάτω), αλλά το Attachment Q-set³⁶ και η μέθοδος Regensburg, όπως αναπτύχθηκε για την αξιολόγηση της ΣΕΔ σε γερμανικό και πορτογαλικό πληθυσμό.^{37,38} Η Patricia Crittenden³⁹ έχει αναπτύξει ένα εναλλακτικό σύστημα κωδικοποίησης, το σύστημα "Δυναμικών αλλαγών και ωρίμανσης" (Dynamic-maturational system), σύμφωνα με το οποίο δίνεται έμφαση στη δυναμική αλληλεπίδραση της ωρίμανσης του ανθρώπινου οργανισμού με το περιβάλλον καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, και στα πλαίσια μέσα στα οποία εκφράζονται οι δυνατότητες ωρίμανσης σχετικά με τις λειτουργίες της αυτοπροστασίας, της αναπαραγωγής και της προστασίας των απογόνων του.^{39,40} Η αξιολόγηση της συνέντευξης γίνεται από ειδικά εκπαιδευμένους αξιολογητές.

Το σύστημα ταξινόμησης

Ο ίδιος ο Bowlby⁶ περιγράφει την ψυχική οργάνωση ως την επίδραση της συμπεριφοράς δεσμού στις διεργασίες σκέψης. Οι George, Kaplan και Main²⁰ προώθησαν την ιδέα του Bowlby, υποστηρίζοντας ότι οι εσωτερικές ψυχικές αναπαραστάσεις είναι δυνατόν να ανασυρθούν σε συνειδητό επίπεδο, με ένα εργαλείο που να εστιάζει στον ψυχικό κόσμο του ατόμου. Κατασκεύασαν λοιπόν τη ΣΕΔ, για να μετρήσουν πώς ο ενήλικος αντιλαμβάνεται στον παρόντα χρόνο τους γονείς του και τον δεσμό που είχε αναπτύξει με αυτούς κατά την παιδική ηλικία. Τα συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά της παρούσης ψυχικής οργάνωσης του υποκειμένου σε σχέση με τον δεσμό δομούν συγκεκριμένες στρατηγικές δεσμού και βοηθούν το υποκείμενο να διατηρεί στο αναπαραστατικό επίπεδο την παρουσία ενός λειτουργικού δεσμού, άσχετα με το πρότυπο-στρατηγική που χρησιμοποιεί.

Τέσσερις είναι οι βασικές κατηγορίες ενήλικου δεσμού που έχουν αναγνωριστεί σχετιζόμενες, τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά, με τις αντίστοιχες κατηγορίες δεσμού στη βρεφική ηλικία.^{1,21,32} Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται συνοπτικά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στις αφηγήσεις ατόμων κάθε κατηγορίας ενήλικου δεσμού κατά το σύστημα αξιολόγησης της ΣΕΔ και αντιπαραβάλλονται, σε διπλανή στήλη, με τις συμπεριφορές που παρατηρούνται σε βρέφη ηλικίας 12-18 μηνών κατά τη "συνθήκη με τον ξένο" για κάθε αντίστοιχη κατηγορία βρεφικού δεσμού.

Συγκεκριμένα, τα άτομα που ανήκουν στον *ασφαλή, ελεύθερο ή αυτόνομο σε σχέση με τον δεσμό τύπο* (secure, free or autonomous - F) παρουσιάζονται ανεξάρτητα, με συνοχή και σαφήνεια στον λόγο τους. Το θέμα του δεσμού είναι σχετικά ανοιχτό προς συζήτηση γι' αυτά, ακόμη και αν η παιδική ηλικία τους δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί με τίποτε ως τέλεια.^{21,32}

Ο *απορριπτικός/απόμακρος* (dismissive/detached Ds) τύπος δεσμού περιλαμβάνει άτομα, τα οποία δίνουν συνθήκες σύντομες συνεντεύξεις και δεν μπορούν να αναφέρουν συγκεκριμένες μνήμες επεισοδίων σχετικά με τον δεσμό που περιγράφουν, ενώ ταυτόχρονα υποτιμούν, εξιδανικεύουν ή γενικεύουν τις εμπειρίες τους, θεωρώντας ότι δεν έχουν επηρεασθεί από αυτές. Με αυτό τον τρόπο προσπαθούν, μέσω της απενεργοποίησης των γονικών

αναπαραστάσεων, να παραμείνουν σε απόσταση από επώδυνα θέματα της παιδικής ηλικίας, κρατώντας ανέπαφη τη μνήμη μιας γονικής φιγούρας που προσφέρει φροντίδα.

Χαρακτηριστικό του *απορροφημένου / συγκεχυμένου* (preoccupied/ enmeshed - E) τύπου είναι η εντύπωση που δίνει το υποκείμενο ότι εμπλέκεται σε ένα πρόβλημα που δεν ξέρει ποιο είναι και ότι φαίνεται να βρίσκεται σε σύγχυση, ενώ η ενασχόλησή του με παλαιότερες ή τωρινές σχέσεις είναι πολύ μεγάλη. Επιπλέον, αδυνατεί να απεμπλακεί γνωστικά και συναισθηματικά στη σχέση με τους γονείς του, εξετάζοντάς τα αντικειμενικότερα. Επιπροσθέτως, παλινδρομεί ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν και διακατέχεται από αμφιβουλησία ή δυσκολία λήψης αποφάσεων. Τέτοια άτομα προσπαθούν να διατηρήσουν τη νοητική αναπαράσταση της φιγούρας δεσμού μέσω της υπερενεργοποίησης ή αναβίωσης των θετικών αναπαραστάσεων της ως τέτοια που παρέχει φροντίδα.^{21,32}

Τέλος, ο *ανεπίλυτος* (unresolved - U) τύπος δεσμού αντιπροσωπεύει τα άτομα που εκφράζουν μια άλυτη, ανοργάνωτη στάση σε σχέση με τον δεσμό σε ό,τι αφορά την απώλεια. Παρουσιάζουν ασάφειες ή κενά στον λόγο, όταν αναφέρονται σε θέματα απώλειας ή τραύματος ή περιγράφουν ακραίες αντιδράσεις (μετάθεση, ακατάλληλη ενοχή). Το υποκείμενο που θα ενταχθεί στην τέταρτη κατηγορία ταξινόμησης θα λάβει επιπροσθέτως την πιο συναφή ταξινόμηση, από τους άλλους τρεις τύπους δεσμού και τις υποκατηγορίες τους, σχετικά με τα υπόλοιπα θέματα που αφορούν τον δεσμό. Η αξιολόγηση, όσον αφορά τις πρόσφατες απώλειες (μέσα στο τελευταίο έτος) από φιγούρες δεσμού του υποκειμένου, πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή.⁴¹

Εκτός όμως των τεσσάρων αυτών κατηγοριών, συστάθηκε και μια πέμπτη κατηγορία - «μη ταξινόμησιμα» (CC) - για εκείνα τα υποκείμενα που εμφάνιζαν ένα μείγμα από χαρακτηριστικά διαφορετικών νοητικών στάσεων, π.χ. κατηγοριών Ds και E, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η ταξινόμησή τους σε μία κατηγορία δεσμού.

Κάθε κατηγορία ταξινόμησης περιλαμβάνει υποκατηγορίες σε σχέση με τον δεσμό, ώστε να υπάρχει πληρέστερη αντιστοιχία με τις διαφορετικές εκφάνσεις κάθε ατόμου ή με διαφορετικούς πληθυσμούς ατόμων.^{28,42} Στον πίνακα 3 παρουσιάζονται αναλυτικά οι υποκατηγορίες για κάθε κατηγορία ενήλικου δεσμού.

Ψυχομετρικές Ιδιότητες της ΣΕΔ

Η ΣΕΔ, μολονότι έχει ανοιχτή μορφή, συμβάλλει στην καταγραφή των ανθρώπινων σχέσεων με τρόπο που είναι μετρήσιμος και μπορεί να δοκιμαστεί και να αξιολογηθεί.⁴³ Οι ψυχομετρικές ιδιότητες της ΣΕΔ περιλαμβάνουν την κατανομή στον πληθυσμό, την αξιοπιστία, τη σταθερότητα και την εγκυρότητα του εργαλείου.

Κατανομή του πληθυσμού

ως προς τις κατηγορίες ενήλικου δεσμού

Οι van Ijzendoorn και Bakermans-Kranenburg,⁴⁴ στα πλαίσια μιας μετα-ανάλυσης σε μη κλινικό δείγμα

Πίνακας 2. Σύντομη περιγραφή των κατηγοριών δεσμού ενηλίκων με τη χρήση της ΣΕΔ σε σχέση με τις κατηγορίες δεσμού της « συνθήκης με τον ξένο » στα βρέφη.

ΣΕΔ

Συνθήκη με τον ξένο

Ασφαλής-αυτόνομος (F). Συνεκτική, συνεργατική συνομιλία διατηρείται μέσω της περιγραφής και της αξιολόγησης εμπειριών σχετικών με τον δεσμό, είτε αυτές οι εμπειρίες περιγράφονται ως ευνοϊκές είτε όχι. Ο ομιλητής φαίνεται να αποδίδει σημασία στον δεσμό, ενώ ταυτόχρονα φαίνεται να είναι αντικειμενικός όσον αφορά σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη εμπειρία ή σχέση.

Απορριπτικός/απόμακρος (Ds). Τάση να παρουσιάσει τη σχέση ως φυσική-φυσιολογική, με θετικές περιγραφές των γονέων ("καταπληκτική", "πολύ φυσιολογική μητέρα") που μένουν χωρίς υποστήριξη (με αναφορά σε γεγονότα) ή γίνεται αναφορά σε γεγονότα τα οποία αντιφάσκουν με την περιγραφή. Αρνητικές εμπειρίες λέγεται ότι δεν έχουν καμία επίδραση. Οι αφηγήσεις είναι σύντομες, συχνά επιμένει ότι δεν μπορεί να θυμηθεί γεγονότα.

Απορροφημένος/συγκεχυμένος (E). Απορροφημένοι από τις εμπειρίες, φαίνονται θυμωμένοι, μπερδεμένοι και παθητικοί ή φοβισμένοι και κατακλυσμένοι από συναισθήματα. Ορισμένες προτάσεις είναι γραμματικά μπερδεμένες ή γεμάτες από ασαφείς φράσεις. Οι αφηγήσεις είναι μεγάλες, ορισμένες απαντήσεις δεν σχετίζονται με τις ερωτήσεις.

Ανεπίλυτος/αποδιοργανωμένος (U): Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων σχετικά με απώλειες ή κακοποίηση, δείχνει έντονα σημάδια διακοπής του ελέγχου της λογικής ή της ομιλίας. Για παράδειγμα μπορεί να μιλάει για ένα νεκρό πρόσωπο να εξακολουθεί να είναι ζωντανό με τη φυσική έννοια, παραμένει σιωπηλός ή χρησιμοποιεί πανηγυρικό ύφος ομιλίας. Κατά τα άλλα ταιριάζει σε μια από τις κατηγορίες Ds, F ή E.

Ασφαλής (B). Δείχνει να του λείπει ο γονέας κατά τον πρώτο αποχωρισμό ενώ κλαίει κατά το δεύτερο. Χαιρετάει τον γονέα ενεργητικά για παράδειγμα πηγαίνοντας προς τον γονέα, αναζητώντας την αγκαλιά. Μετά την επαφή, ηρεμεί γρήγορα και επανέρχεται στο παιχνίδι

Δεσμός αποφυγής (A). Δεν κλαίει κατά τον αποχωρισμό, η προσοχή του είναι στραμμένη στα παιχνίδια ή στο περιβάλλον σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Ενεργητικά αποφεύγει και αγνοεί τον γονέα κατά την επανασύνδεση, γυρνώντας από την άλλη πλευρά, κινούμενο προς την άλλη πλευρά ή κρέμεται στο πλάι όταν το σηκώνουν. Χωρίς συναίσθημα. Εκφράσεις θυμού απουσιάζουν.

Δεσμός αμφιθυμίας-αντίστασης (C). Το βρέφος είναι απορροφημένο με το γονέα σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, μπορεί να φαίνεται ενεργητικά θυμωμένο, ή εναλλακτικά να αναζητάει και να αντιστέκεται στο γονέα ή μπορεί να είναι παθητικό. Μετά την επανασύνδεση δεν μπορεί να ηρεμήσει ή να επιστρέψει στο παιχνίδι και συνεχίζει να είναι επικεντρωμένο στο γονέα και να κλαίει.

Αποδιοργανωμένος (D). Συμπεριφορές αποδιοργανωμένες ή αποπροσανατολισμένες εμφανίζονται με την παρουσία του γονέα. Για παράδειγμα μπορεί να σταματάει ακαριαία ("πάγωμα") με μια έκφραση να βρίσκεται αλλού (υπνωτισμένο), τα χέρια στον αέρα, να σηκώνεται και να πέφτει κάτω με την είσοδο του γονέα ή να αγκιστρώνεται ενώ την ίδια στιγμή γέρνει στο πλάι σε μια κίνηση απομάκρυνσης από το γονέα. Κατά τα άλλα ταιριάζει σε μια από τις κατηγορίες A, B ή C.

Πίνακας 3. Υποκατηγορίες των τύπων δεσμού.

1. Υποκατηγορίες ασφαλούς/αυτόνομου δεσμού:

- ◆ F1: Ασφαλή, αλλά χωρίς ιδιαίτερη σχέση με θέματα δεσμού
 - F1 a: Ασφαλή που έχουν «κερδίσει» αυτή την ασφάλεια μέσα από δύσκολη παιδική ηλικία
 - F1 b: Σχετικά περιορισμένη σχέση με θέματα δεσμού λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων (φτώχεια, απορριπτικοί γονείς)
- ◆ F2: Ασφαλή, αλλά με τρόπο απομακρυσμένο/ απορριπτικό
- ◆ F3: Οι «αυθεντικοί» ασφαλείς - σε αυτή την κατηγορία θα βρούμε τις πιο διαφορετικές και πολυποικίλες συνεντεύξεις
 - F3a: Ασφαλείς με υποστηρικτική οικογένεια
 - F3b: Ασφαλείς που έχουν «κερδίσει» την ασφάλεια με δύσκολες εμπειρίες της παιδικής ηλικίας
- ◆ F4: Ασφαλείς, με σχετική ενασχόληση, που δίνουν μεγάλη σημασία και αξία σε θέματα δεσμού
 - F4a: Ασφαλείς με υποστηρικτική οικογένεια, αλλά με κάποιες δυσκολίες στον χαρακτήρα των γονέων ή με κάποιες αντίξοες εμπειρίες
 - F4b: Ασφαλείς με τραυματικές παιδικές εμπειρίες που τους απασχολούν και στο παρόν
- ◆ F5: Λίγο «θυμωμένοι», ασφαλείς, που αναγνωρίζουν όμως τη συνεχή εμπλοκή και ενασχόλησή τους

2. Υποκατηγορίες ανασφαλούς δεσμού-απορροφημένου/συγκεχυμένου:

- ◆ E1: Παθητικά εμπλεκόμενοι, δεν εμφανίζουν προσωπική ταυτότητα
- ◆ E2: Πιο θυμωμένη ενασχόληση με θέματα δεσμού και πρόσωπα δεσμού
- ◆ E3: Φοβισμένη ενασχόληση με τραυματικά γεγονότα - συνήθως η πιο συχνή εναλλακτική ταξινόμηση των συνεντεύξεων με επιπλεγμένο πένθος ή απώλεια (U)

3. Υποκατηγορίες ανασφαλούς δεσμού-απορριπτικού/απόμακρου.

- ◆ Ds1: Απορριπτικοί του δεσμού
- ◆ Ds2: Υποτιμητικοί του δεσμού
- ◆ Ds3: Αυτοπεριοριστικοί, λιγότερο ακραίοι από τους άλλους (D)

4. Ds4:

Εμπειρική κατηγορία με υποκείμενα που εκδηλώνουν έντονο φόβο θανάτου υγιούς παιδιού, χωρίς να γνωρίζουν την πηγή του φόβου και που έχουν δράσει ανάλογα με αυτό το αίσθημα αρκετές φορές. Το άτομο που ανήκει σε αυτή την κατηγορία μπορεί να μην επιδεικνύει άλλα χαρακτηριστικά αυτής της κατηγορίας (απορριπτική νοητική στάση). Συνήθως, συνοδεύεται από μία εναλλακτική υποκατηγορία Ds1, Ds2, Ds3 ή ακόμη και από υποκατηγορίες των E και F.

μα από 487 μητέρες, βρίσκουν την εξής κατανομή οργάνωσης δεσμού: ποσοστό 16% των μητέρων ανήκει στην κατηγορία του απορριπτικού δεσμού, 55% στον ασφαλή/αυτόνομο, 9% στον απορροφημένο και 19% στον ανεπίλυτο δεσμού. Αντίστοιχη με εκείνη των μητέρων βρέθηκε η κατανομή για τους πατέρες: ποσοστό 15% ανήκει στην κατηγορία του απορριπτικού τύπου δεσμού, 57% στην κατηγορία του αυτόνομου τύπου δεσμού, 11 % στην κατηγορία του απορροφημένου και 17% στον ανεπίλυτο τύπο δεσμού. Επιπλέον, η κατανομή του δείγματος των εφήβων βρέθηκε να μη διαφέρει από εκείνη του δείγματος των ενήλικων μητέρων. Από την ανάλυση των δεδομένων σε 995 ενήλικες μητέρες χαμηλής κοινωνικο-οικονομικής προσέλευσης, βρέθηκε στατιστικώς σημαντική διαφορά σε σχέση με το μη κλινικό δείγμα μητέρων, με υπερ-εκπροσώπηση των μητέρων χαμηλής κοινωνικο-οικονομικής τάξης των κατηγοριών ανεπίλυτου και απορροφημένου τύπου δεσμού.⁴⁴

Αξιοπιστία – σταθερότητα

Η συμφωνία ταξινόμησης του τύπου δεσμού μεταξύ δύο ή περισσότερων ανεξάρτητων βαθμολογητών βρέθηκε να κυμαίνεται περίπου στο 78% για τις δύο βασικές κατηγορίες, ενώ, όταν συμπεριλήφθηκε η κατηγορία ανεπίλυτου τύπου δεσμού, το ποσοστό μειώθηκε στο 68%,⁴⁵ ενώ κατά την έρευνα των Sagi και συν. η αξιοπιστία ταξινόμησης ήταν 90%, με την αξιοπιστία μεταξύ αξιολογητών να κυμαίνεται στο 95%.⁴⁶ Από τις παραπάνω έρευνες υποστηρίζεται πως η τελική ταξινόμηση του υποκειμένου σε κάποια από τις κατηγορίες δεσμού είναι ανεξάρτητη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του εξεταστή που διενεργεί τη συνέντευξη.

Αναφορικά με τη χρονική σταθερότητα της συνέντευξης, οι Crowell και συν.,⁴⁷ σε μελέτη διάρκειας 18 μηνών, βρήκαν πως η συσχέτιση μεταξύ των τριών κατηγοριών δεσμού κυμαίνεται στο 86%, ενώ οι Ammanniti και συν.,⁴⁸ σε έρευνα διάρκειας 4 ετών στη Ρώμη, βρήκαν συσχέτιση 70% εκτός της κατηγορίας του ανεπίλυτου δεσμού.

Διακριτή ή αποκλίνουσα εγκυρότητα (discriminant validity)

Όπως επεξηγήθηκε, στην παράγραφο *Ανάλυση της ομιλίας*, κατά την αποκωδικοποίηση και ανάλυση της συνέντευξης δίδεται βαρύτητα στη συνοχή του λόγου, καθώς το άτομο μιλάει για τις εμπειρίες που σχετίζονται με τον δεσμό κατά την παιδική του ηλικία.

Θεωρήθηκε σημαντικό λοιπόν να ερευνηθεί, εάν η νοημοσύνη συσχετίζεται θετικά με τον παράγοντα της συνοχής του λόγου του υποκειμένου. Τα τελευταία ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι η κατάσταση του ενήλικου δεσμού δεν σχετίζεται με τη νοημοσύνη, ακόμα και αν σε αυτήν συμπεριληφθούν οι γλωσσικές ικανότητες του υποκειμένου.^{34,49}

Εκτός της νοημοσύνης, εξετάσθηκε και ο παράγων της αδυναμίας ανάκλησης γεγονότων της παιδικής ηλικίας και αν αυτό επηρεάζει την ταξινόμηση των ατόμων στις κατηγορίες δεσμού - και αυτό έγινε καθώς άτομα που εντάχθηκαν στην κατηγορία του απορριπτικού τύπου δεσμού διέθεταν το χαρακτηριστικό της αδυναμίας μνημονικής ανάκλησης. Οι Bakermans-Kranenburg και van Ijzendoorn,⁴⁵ καθώς και οι Sagi και συν.,⁴⁶ διερεύνησαν αν η αδυναμία ανάκλησης μνημών της παιδικής ηλικίας οδηγεί στην ταξινόμηση των υποκειμένων στον απορριπτικό τύπο δεσμού ή αν αυτό οφειλόταν σε γενικότερη αδυναμία θύμησης γεγονότων που σχετίζονταν και με εμπειρίες μη σχετικές με τον δεσμό. Χρησιμοποίησαν τη μέθοδο της αυτο-αναφοράς και τη δοκιμασία μακρόχρονης αυτοβιογραφικής μνήμης. Στη δοκιμασία μακρόχρονης αυτοβιογραφικής μνήμης χρησιμοποιήθηκαν τα ερωτηματολόγια γνωστικής αποτυχίας και μνημών για καθημερινές δραστηριότητες, καθώς και μια κλίμακα μνήμης. Τα ευρήματα έδειξαν ότι άτομα που εντάχθηκαν στον απορριπτικό τύπο δεσμού δεν παρουσίαζαν κάποιο πρόβλημα μνήμης ούτε είχαν δυσκολία στο να θυμούνται σε πολλαπλό επίπεδο άλλα θέματα μη σχετικά με τον δεσμό, αντιμετώπιζαν όμως μεγάλη δυσκολία στην ανάκληση εμπειριών της παιδικής ηλικίας σχετικών με τον δεσμό.^{45,46}

Προβλεπτική εγκυρότητα

Το ζήτημα της προβλεπτικής εγκυρότητας της ΣΕΔ αναδύει το πρόβλημα του "κενού μεταβίβασης" (transmission gap), σχετικά δηλαδή με τη μεταβίβαση του τύπου δεσμού από τη μητέρα στο παιδί και με τον τρόπο μετρήσεώς του με τη χρήση της ΣΕΔ. Καθώς το ζήτημα είναι πράγματι ογκώδες, δεν είναι δυνατόν παρά να θίξουμε τα βασικά σημεία του.

Από την πρώτη μελέτη,²⁴ στην οποία χρησιμοποιήθηκε η ΣΕΔ, διαπιστώθηκε η υψηλή συσχέτιση μεταξύ του τύπου δεσμού της μητέρας και του τύπου δεσμού του βρέφους της, οδηγώντας στο συμπέρασμα ότι η ικανότητα ενός γονέως να διατηρεί συνεκτικό λόγο στη ΣΕΔ έχει μεγάλη προβλεπτική αξία σε σχέση με την ανάπτυξη ασφαλούς τύπου δεσμού του βρέφους του. Οι έρευνες των Benoit και Parker⁵⁰ δείχνουν πως η ταξινόμηση της μητέρας σε κάποιον τύπο δεσμού με τη χρήση της ΣΕΔ προβλέπει σε 77% την ταξινόμηση του βρέφους της σε κάποια από τις τέσσερις κατηγορίες βρεφικού δεσμού, ενώ οι Ward και Carlson⁵¹ και οι Fonagy και συν.²⁹ βρίσκουν 68% και 76%, αντίστοιχα.

Στις εξηγήσεις που προτάθηκαν για τον τρόπο μεταβίβασης του δεσμού από τη μία γενιά στην άλλη, μια πρώτη προσέγγιση εστιάζει στην επικοινωνία των σημάτων ανασφάλειας προς τη μητέρα, όταν το άτομο βιώνει κάποιον εσωτερικό ή εξωτερικό κίνδυνο. Σύμφωνα με αυτή την εξήγηση, το ύφος και η ποιότητα της επικοινωνίας μεταβιβάζονται από τον γονέα προς τα παιδιά,^{29,34} καθώς ο γονέας ασκεί, συγκριτικά με το παιδί, μεγαλύτερη επίδραση πάνω στο παιδί, καθορίζοντας με κανόνες και όρια τη σχέση αλληλεπίδρασης. Μια δεύτερη ερμηνεία αφορά την επίδραση του παράγοντα της γονικής ευαισθησίας δηλαδή της ικανότητας του γονέως να αντιλαμβάνεται και να αποκωδικοποιεί τα σήματα του βρέφους σωστά και να ανταποκρίνεται γρήγορα και κατάλληλα σε αυτά.^{10,37,52,53} Με το μοντέλο της "δυσαισθητικής αλληλεπίδρασης" γονέως-βρέφους έγινε προσπάθεια να εξηγηθεί η

μεταβίβαση των αναπαραστατικών προτύπων³⁷ από γενιά σε γενιά, ενώ κατ' άλλους³⁴ ικανοποιητική εξήγηση δίδεται με το συνδυασμό τριών μεταβλητών, δηλαδή *γενετική επίδραση, μηχανισμοί μεταβίβασης, και λάθη/δυσκολίες στη μέτρηση της γονεϊκής ευαισθησίας* όμως, για τον Fox,⁵⁴ μόνον αν ληφθεί υπόψη ο παράγων της ιδιοσυγκρασίας του βρέφους.

Σύμφωνα με μια τρίτη εξήγηση, η ποιότητα του βρεφικού δεσμού συνδέεται άμεσα με δύο γονεϊκούς παράγοντες: (α) το γονεϊκό εσωτερικευμένο πρότυπο διεργασίας των σχέσεων και (β) την ικανότητα του γονέως να σκέπτεται την παρούσα ψυχική οργάνωση του παιδιού. Οι Fonagy και συν.⁵⁵ εξηγούν πώς η μεταβίβαση του ασφαλούς προτύπου δεσμού μεταξύ γενεών μεταβιβάζεται μέσω μιας "διεργασίας σκέψης για τον εαυτό" που μεταβιβάζει η μητέρα στο παιδί με στρατηγικές ανάπτυξης ικανότητας για σκέψη.

Γενική συζήτηση

Με το παρόν άρθρο παρουσιάζεται για πρώτη φορά στο ελληνικό κοινό η ψυχομετρική δοκιμασία της ΣΕΔ. Η θεωρία του δεσμού, στα πλαίσια της οποίας αναπτύχθηκε η ΣΕΔ, υποστηρίζει ότι η δημιουργία του συναισθηματικού δεσμού μεταξύ βρέφους και σημαντικών ενήλικων ατόμων του άμεσου περιβάλλοντός του αποτελεί βιολογική λειτουργία, που έχει σκοπό την προστασία του βρέφους από κινδύνους και έχει την ίδια θέση με τις λειτουργίες της θρέψης και αναπαραγωγής. Η θεωρία του ενήλικου δεσμού υποστηρίζει τη δημιουργία εσωτερικευμένων προτύπων διεργασίας ή αναπαραστατικών προτύπων ήδη από τη βρεφική ηλικία, για τη διερεύνηση των οποίων έχει κατασκευαστεί η ΣΕΔ. Στην αποκωδικοποίηση της συνέντευξης χρησιμοποιούνται ένα σύστημα ποιοτικής ανάλυσης της συνομιλίας μεταξύ υποκειμένου και εξεταστή και ένα σύστημα ταξινόμησης. Το σύστημα ταξινόμησης βασίζεται όχι τόσο στις πραγματικές εμπειρίες του υποκειμένου σε σχέση με τις φιγούρες δεσμού, αλλά κυρίως στον τρόπο με τον οποίο μιλάει γι' αυτές, ενώ παράγοντες όπως της συνοχής της ομιλίας και της αρχής της συνεργασίας στη συνομιλία μεταξύ υποκειμένου και εξεταστή, κατά τη συζήτηση αυτών των εμπειριών, βαρύνουν στην επιλογή ταξινόμησης.

Η χρήση της ΣΕΔ βρίσκει εφαρμογή τόσο σε κλινικούς όσο και σε μη κλινικούς πληθυσμούς, από τη μελέτη των οποίων άλλωστε προέρχεται και η θεωρία του δεσμού.^{52,56} Η ειδική εκπαίδευση που απαιτείται για τη χορήγηση της ΣΕΔ και κυρίως για την αποκωδικοποίηση και ταξινόμηση των μεταγεγραμμένων κειμένων, καθώς και ο χρόνος που απαιτείται για την απομαγνητοφώνηση και αποκωδικοποίηση κάθε συνέντευξης θέτουν χρονικούς και ποιοτικούς περιορισμούς στη χρήση της, περιορισμούς που σχετίζονται τόσο στους ερευνητές όσο και στο μέγεθος του δείγματος μιας έρευνας.⁴⁴ Βέβαια, η μοναδικότητα της ΣΕΔ στον χώρο της εξελικτικής και κλινικής ψυχολογίας ως δοκιμασίας ποιοτικής διερεύνησης της δομής της προσωπικότητας σε σχέση με τον δεσμό, καθώς και η αποδεδειγμένη αξιοπιστία και εγκυρότητά της⁴⁴ την καθιστούν πολύτιμο εργαλείο στα χέρια των ερευνητών ή κλινικών του χώρου της ψυχικής υγείας. Παρά την αποδεδειγμένη αξιοπιστία της, δεν έχει γίνει έως σήμερα προσπάθεια διαπολιτισμικής μελέτης για τη διερεύνηση θεμάτων γλώσσας στα πλαίσια μετάφρασής της σε διάφορες χώρες.

Η πιλοτική εφαρμογή του εργαλείου (ΣΕΔ) σε μικρό δείγμα του ελληνικού πληθυσμού είναι το επόμενο βήμα έρευνας, προσδίδοντας έτσι συνέχεια και νόημα στην παρούσα παρουσίαση, αλλά και απόδοση της "Συνέντευξης ενηλίκων για τον δεσμό" των Main, Kaplan και Cassidy¹³ στα ελληνικά. Η πιλοτική εφαρμογή της ΣΕΔ θα αποτελέσει το ξεκίνημα της χρήσης της ως διαγνωστικού και ερευνητικού εργαλείου στον ελληνικό πληθυσμό.

Ένα σημαντικό ζήτημα που χρειάζεται να εξετασθεί αφορά την εξωτερική εγκυρότητα της ελληνικής έκδοσης της ΣΕΔ, που παρουσιάζεται αρχικά στο παρόν άρθρο. Για να γίνει αυτό, χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί η συνθήκη με τον ξένο και η ελληνική έκδοση της ΣΕΔ σε δείγμα ελληνικού πληθυσμού. Αυτό θα καταδείξει την προσαρμογή της ΣΕΔ ως εργαλείου ταξινόμησης τύπων ενήλικου δεσμού στον ελληνικό πληθυσμό, για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί θα συγκρίνει τα αποτελέσματα που θα προκύψουν αναφορικά με τον τύπο βρεφικού και ενήλικου δεσμού με τα αντίστοιχα ευρήματα της βασικής μελέτης των Main, Goldwyn και Cassidy των και, δεύτερον, καθώς θα ελέγξει κατά την αποκωδικοποίηση, αν συγκεκριμένοι τύποι παραβάσεων των αξιωμάτων του Grice αναφορικά με τη συνοχή του λόγου του ενήλικου κατά τη συνέντευξη σχετίζονται με συγκεκριμένες συμπεριφορές, τόσο του ίδιου όσο και του βρέφους στη συνθήκη με τον ξένο.

Ευρύτερο θέμα διερεύνησης αποτελεί ο τρόπος, με τον οποίο μεταβιβάζεται ο τύπος δεσμού του γονέως προς το παιδί. Στην κριτική του Fox, σχετικά με το πώς η ιδιοσυγκρασία του βρέφους μπορεί να εξηγήσει το χάσμα μεταβίβασης στα πλαίσια του δεσμού, ο van Ijzendoorn¹⁸ απαντά ότι τα ερευνητικά δεδομένα δεν δίδουν σαφείς ενδείξεις για τη συμβολή της βρεφικής ιδιοσυγκρασίας ως καθοριστικού παράγοντος στην ανάπτυξη του τύπου δεσμού.⁵⁰ Ο παράγων της ιδιοσυγκρασίας του παιδιού παραμένει σοβαρή υπόθεση στην ανάπτυξη του τύπου δεσμού, αποτελώντας και σημαντικό παράγοντα προς μελέτη. Τέλος, ενδιαφέρον υλικό μελλοντικής έρευνας θα

ήταν η διερεύνηση των παραγόντων που προκαλούν τη μεταβολή από ασφαλή τύπο δεσμού σε ανασφαλή ή το αντίστροφο. Έτσι, θα μπορούσε να μελετηθεί, αν αρνητικοί εξωγενείς παράγοντες (θάνατος, διαζύγιο) επιδρούν στην οργάνωση των προτύπων δεσμού και συμβάλλουν στη μεταβολή από ασφαλή σε ανασφαλή τύπο δεσμού. Από την άλλη, θα μπορούσαν να μελετηθούν παράγοντες που επιδρούν θετικά, όπως παρουσία υποστηρικτικών συνθηκών περιβάλλοντος (σύζυγος, εργασία μετά από ανεργία), απομάκρυνση στρεσογόνων παραγόντων, υποβολή σε ψυχοθεραπεία, για να διαπιστωθεί αν συμβάλλουν στη μεταβολή από ανασφαλές σε ασφαλές πρότυπο δεσμού.

